

res en diuen Lane, Dieterici, Beaussier, ni tampoc Dozy, per més que aquest posa un mot isolat dins aquesta arrel: «*xicán*: abejera» (*PAlc.*), «*mélisse*, citronelle» (*Suppl.* i, 775b); encara menys hem de pensar en l'arrel *šnq* 'lligar, pensar, estrangular' (sense noms d'ocell, car *šunqār* 'falcó' és un persisme que només hi coincideix casualment). Sembla ser el mateix un moixó *xalla* que *AlcM* recull en una cançó popular de Pego (posant-lo abusivament sota un infundat epígraf *xarla). En fi, cf. *xenna* 'mena de cadenera' (a *XEC*), i en definitiva és probable que *xagna* també sigui de creació expressiva.

XAGRÍ, del fr. *chagrin*, però cf. *SEGRINY*.

XAI, 'anyell', mot modern i de limitada extensió, de creació expressiva. □ 1.ª doc.: Belv.

A penes cal dir que el seu origen no pot tenir res a veure amb el ll. AGNUS 'anyell': la pensadeta era d'estudiosos tan lleugers i superficials com Barnils i Griera, i és ben a tort que la prengueren seriosament un no lingüista com Montoliu (*BDC* i, 47; x, 152) i fins *AlcM*, tot rebutjant-la: no calia, puix que la seva impossibilitat fonètica (amb article mall. *es* o sense) és òbvia.¹

És un mot recent i de limitada extensió dins el nostre domini lingüístic. La seva àrea de popularitat es limita a les comarques gironeses, part del Ross., Osona, Ripollès, Berguedà i pendents del Montseny; el mot del català central és *be*; el del cat. or., des del Montseny, Bages i Anoia cap al Sud i SO., *anyell*; també a les Illes; és falsa l'atribució d'*AlcM* a Bna., Penedès, CpTarr. i fins Maresme en general; *corder* regna, per tot i des dels orígens, en tota l'extensió del cat. occid. i del valencià.

Gràcies al seu caràcter expressiu l'ús de *xai* va guanyar i va guanyant terreny. Fins als anys 30-40 no sols era inoït *xai* a Bna. i comarques immediates (i fins la major part del Maresme i Vallès), sinó que un que ho digués l'haurien mirat una mica de reüll molts barcelonins com a home pagesívol, o amb l'indulgent somriu per a «la gent de fora»; des de cap a l'a. 50 s'ha propagat (en part gràcies a l'adopció per part dels restauradors, com a mot menys equívoc que *be* i més circulant que *anyell*) i avui té curs entre barcelonins i fins una mica pertot. Ja abans devia haver-hi hagut això en altres zones. Car a diverses comarques pastorals del Nord *anyell* figura molt a la toponímia, però ben rarament *xai*. Cap al Nord-est avui és cosa de tota Cerdanya i Conflent (punts extrems on en tinc nota: Eina, Aiguatèbia, Clarà), però allà és en contrast amb la toponímia: «La *Jaça dels Anyells*» a Eina («perquè més hi tancaven *šájs*», 1959); «abans era *El Canal de l'Anyell*, ara en diuen del *šájs*» Clarà de Conflent, 1960.

En literatura apareix amb tots els signes de mot recent, descartat dels cercles tradicionals de la llengua. El primer que el registra és Belv. (1805) posant-li, però, l'inri de «vulgarisme», Lab. com a «dialectal» («terr.»). MrnAguiló se'l mirava com a propi de la PnaVic (*DAG.*), ço que no és dir que no s'ois en altres

zones quan Aguiló es radicà en el Princ., però sí que encara a mj. S. XIX només entorn d'Osona havia aconseguit acceptació en la societat educada. La dada literària més antiga és en la cançó popular: «Quan yo era xiqueta - guardava 'ls *xayons*, / ara que só grandeta - guardo 'ls moltons», *Romlo.*, 544B (MilàF); data incerta, potser no recent però el vague aire de 'pastorella' no dóna seguretat que fos gaire antiga (la versió C hi posa *crestons*); i Amadés en cita una altra amb *xai*, d'aire adotzenat i recent.

Els primers escriptors de la Renaixença que es llancen a usar-lo (correspondents, és clar, a la zona Osona-Garrotxa-Empordà) ho fan en un to sensiblement afectiu i amanyagador, i amb perceptible regust de color local. Verdaguer en l'escalborn de l'*Ail.* de 1867: «A desfetes ramades l'enrotllan *xays* y meixos, / crida'l bover, los trossos de barraca colcant, / oblidat de sa dona, que endebades als peixos / --- vol pendre llur infant» (v, 20bis, a); estrofa, anul·lada en la versió definitiva, però en canvi aquí n'introduí el diminutiu (en lloc de *cabrit*, de 1867): «Prop seu rumbeja una illa, naixent, ses verdes robes, / y ab bels de mort, encara penjant-s'hi, blancs *xayons* / esperan a ser presa de les marines llobes, / que, ab l'illa y tot, altra ona los arrossega al fons», *Ail.* v, 20b; «Lo *xay* diví en sos pits / viu de lliris florits, / ensens y mirra / ---», Verdaguer (*Cobles de la Divina Pastora*, v. 40; facs. en Cardona, *Goigs C. Verd.*, 48).

Prosa d'aquell color local: en els afores de Prada un pastor recorda una vaca d'Olot llogada «pel *corre-bou* --- i quan la vaca estava més enfutimada de la rabior de la brega --- l'amo s'hi acostava, i tot la manyagant i dient —Pitita, pitita!— se l'emmenava al cortal com un *xai*: mes ell ambe la potxa plena», Massó Torrents (*Croquis Pir.* 1, 31.11f.). De tota manera en un to especialment afectiu, com a terme de pastors, no dissonava en l'ambient popular barceloní de mitjan S. XIX, reflectit en la lírica d'Anselm Clavé: «una hermosa pastoreta / --- / son ramat de *xais* s'escampa / l'un pel bosc --- / l'altra puja llest la rampa / ---» (*Somni d'una Verge*, v. 9), encara que tot seguit ponderava un *tendre anyell* (v. 3).

Es tracta clarament de la concreció lingüística d'una veu per cridar l'animal, per «apellar-lo», tal com ho són *meix* (que Verdaguer hi apareia), mall. *mens* 'anyells', *be*, *gos*, *xot*, *moix*, cast. *borrego*, *perro*, *cerdo*, *chancho*, it. *birracchio* 'vedellet' etc.; com digué Spitzer («sicher lockruf») condemnant breument i amb sentit comú aquella garrotada de cec (*Litbl.* LI, 289).

El mot es presenta amb gran acompanyament de variants, vagament anàlogues: tan lleus com capritxosament inexplicables, tal com passa generalment amb aqueixes creacions expressives. *Xaira*, sabem per Amadés, és en el Priorat el nom «donat a la cabra quan la criden» (segons el pastor de Poboleda, *BDC* xix, 219); segons ell i Vilarrasa, els de Ripoll anomenen *xais* els nadons de l'ovella, mascles i femelles, fins que els desmamen, però des de llavors fins a un any les femelletes prenen el nom de *xera* i es reserva *xai* per al petit mascle. També els diuen *xereta* (*BDC*, p. 220).²